

І. О. Іртищєва,

д. е. н., Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

О. М. Потапенко,

к. е. н., Європейський університет

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-ІННОВАЦІЙНИМИ ПРОЦЕСАМИ В ХАРЧОВІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ

Досліджено механізми управління інвестиційно-інноваційними процесами в харчовій промисловості. Доведено, що для забезпечення інноваційного розвитку харчової промисловості необхідно створити дієвий механізм інвестування технологічних змін. Відмічено, що основним інструментом для успішного подолання кризи має стати стратегія індустріально-інноваційного розвитку галузей харчової промисловості.

Investigational management mechanisms investment-innovative by processes in food industry. It is well-proven that for providing of innovative development of food industry it is necessary to create the effective mechanism of investing of technological changes. It is marked, that by a basic instrument for the successful overcoming of crisis strategy must become industrially innovative to development of industries of food industry.

Ключові слова: харчова промисловість, інвестиційно-інноваційні процеси, управління інвестиціями.

Key words: food industry, investment-innovative processes, management investments.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Прискорення процесів інтеграції України до світової економічної, зокрема агропродовольчої системи, в ряд першочергових завдань висуває підняття техніко-технологічного рівня харчової і переробної промисловості до вищих світових стандартів, що передбачає докорінну реконструкцію та модернізацію виробничої бази харчових підприємств, оснащення їх сучасною технікою, впровадження новітніх маловідходних, ресурсозберігаючих та екологічнобезпечних технологій, переходу галузі на інноваційну модель розвитку.

Країни з динамічним розвитком науки і технологій та ефективним механізмом комерціалізації їх результатів досягають високого рівня продуктивності праці, сучасного матеріально-технічного забезпечення виробничих процесів, підвищення якості продукції, що випускається, та покращення кінцевих економічних результатів. Тому для України світова практика інтенсивного розвитку інноваційної діяльності та підвищення конкурентоспроможності вітчизняного товаровиробника набирає особливої значення. Адже це сприяє підвищенню ефективності промисловості, входженню до світових товарних ринків і збільшенню грошових надходжень, необхідних для оновлення матеріально-технічної бази промисловості, яка сьогодні знаходиться в кризовому стані. Поліпшення матеріально-технічної бази промисловості, в тому числі харчової, до рівня світових стандартів є необхідною передумовою підвищення національної конкурентоспроможності економіки.

Позитивно впливають на динаміку економічного зростання країни підвищення якості і конкурентоспроможності вітчизняних продуктів харчування, активне впровадження в Україні провідних сучасних технологій харчового виробництва, зростання інвестиційних потоків.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Актуальність питань технологічної перебудови промисловості з урахуванням сучасних світових викликів не піддається сумніву, і особливої уваги з даної проблематики заслуговують фундаментальні праці Л.І. Федулової з проблем формування такої технологічної структури промисловості України, яка відповідає б вимогам постіндустріального суспільства [11; 12; 13]. Дослідження щодо пошуку резервів зростання ефективності діяльності харчових підприємств та впливу на неї регуляторної політики держави, розроблення ефективного організаційно-економічного механізму у продовольчій сфері з урахуванням технологічних та екологічних особливостей виробництва харчових продуктів, підвищення ефективності інноваційного потенціалу галузі та всебічне вивчення проблем наукового забезпечення харчової промисловості — тематика останніх публікацій Л.В. Дейнеко [1; 2; 3; 4; 5], актуальність яких полягає у сучасному та динамічному осмисленні процесів, які відбуваються в сфері виробництва харчових продуктів, своєчасному реагуванні на виклики ринкового суспільства та наданні вагомих наукових та практичних рекомендацій щодо пошуку нових потенційних можливостей для забезпечення економічного зростання та підвищення добробуту населення. Проблему розробки ефективних регуляторів, спрямованих на забезпечення активізації інноваційних процесів у харчовій промисловості, розглядають Д. Крисанов, К. Бужимська [6]. Ці ґрунтовні наукові розробки, в яких узагальнюється позитивний досвід модернізації та інноваційно-технологічного розвитку окремих галузей реального сектора економіки, слугують орієнтиром у вивченні даної проблеми. Проте актуальність даного дослідження визначається необхідністю

обґрунтування конкретних пріоритетів у інвестиційно-інноваційному розвитку харчової промисловості регіону з метою ефективного її відтворення й прискореної модернізації, що є важливою передумовою подолання кризових явищ в промисловому секторі економіки країни.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження механізмів управління інвестиційно-інноваційними процесами в харчовій промисловості та розробка пропозицій щодо їх удосконалення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Харчова промисловість України є одним із системоутворювальних елементів національної економіки. Сьогодні харчова промисловість входить в першу п'ятірку галузей за наповненням державного бюджету, посідає друге місце (після металургії та оброблення металу) за обсягами виробництва продукції у структурі промислового виробництва України, а частка харчової промисловості в загальному обсязі реалізації продукції промисловості протягом 2004—2008 років коливалась у межах 15—16%, а у 2009 році склала 19,8%). Галузь спроможна забезпечити внутрішні потреби в продовольчих товарах, на які припадає понад 60% особистого споживання матеріальних благ населення. Протягом останнього десятиліття харчова промисловість забезпечує одні з найвищих темпів росту обсягів виробництва продукції серед інших галузей економіки, незмінно входячи в трійку лідерів (разом з машинобудуванням та металургією в 2007 році було забезпечено 68% приросту промисловості в цілому).

У 2008 році (вперше з 1998 року) у харчовій промисловості спостерігається падіння виробництва (вже у жовтні 2008 року спад виробництва склав 10,9% відносно жовтня 2007 року). Падіння виробництва у цукровій галузі за цей період становить 32%, олієжировій — 21,6%, молочній — 2%, у галузі виробництва плодоовочевих консервів — 6%. Інформаційні джерела Держкомстату України у 2008—2009 роках зафіксували зниження обсягів виробництва харчової продукції, про що свідчать індекси обсягів продукції промисловості, які становили по роках 99,1 та 94,0% відповідно. Причини такої ситуації різні: по-перше, це прояви загальної фінансово-економічної кризи в країні, що призвели до зниження купівельної спроможності населення, ускладнення доступу компаній до банківських кредитів, скорочення інвестицій у галузь та згорання програм модернізації галузі і скорочення виробництва в цілому; по-друге, ще недосконала система державного управління харчовою галузю в умовах нетривалого перебування України у СОТ, яке відбулося в травні 2008 року; по-третє, недосконале управління у системі регуляції експортно-імпорتنних операцій у харчовій промисловості, а також через значне скорочення власної вітчизняної сировини для виробництва харчових продуктів, що призводить до збільшення частки її імпорту та вже відбувається на вартості продуктів харчування (молокопродукти, м'ясні продукти, крупи, цукор тощо).

Вітчизняна харчова промисловість налічує понад 10 тисяч підприємств та місцевих одиниць (19% загальнопромислової їх кількості), на яких зайнято майже півмільйона чоловік, або 14% усіх зайнятих в промисловості країни (проте спостерігається тенденція до скорочення чисельності працівників харчової галузі — вже у 2008 році їх кількість становила 478,4 тис. осіб, а це 93,4% від кількості попереднього року). Скорочення трудового потенціалу в галузі за останні 3 роки складає 3—4% щорічно.

Найгострішими проблемами сьогодення у розвитку харчової промисловості є структурна розбалансованість галузі, посилення процесів міжгалузевої поляризації щодо забезпечення основними засобами та їх зношеності, цінові диспропорції на різну продукцію харчування, збиткова діяльність одних і стабільно обнадійливі економічні показники вироб-

ництва в інших. Нестача ресурсно-виробничого потенціалу, нерозвиненість ринкової інфраструктури спричинюють негативний вплив на конкурентоспроможність більшості видів агропродовольчої продукції.

Зростання обсягів виробництва в галузі за період з 1998 по 2007 роки відбувалось найбільш високими темпами порівняно з іншими галузями промисловості. Так, реальний приріст продукції харчової промисловості у 2007 році, порівняно з попереднім роком, становив 10%, тоді як в цілому по промисловості лише 6,2% (за попередні два роки різниця була більш показовою). Проте з 2008 року відбулося відчутне падіння виробництва продукції харчової промисловості. Особливо високими темпами падіння відрізняється виробництво м'ясних продуктів, зокрема таких видів, як яловичина і телятина свіжі і охолоджені — на 20% (2008 рік) та 41% (2009 рік) порівняно з 2007 роком; яловичина і телятина морожені — виробництво скоротилось на 36% (2008 рік) та 56% (2009 рік) відповідно; свинина свіжа чи охолоджена — на 13% (2008) та 27,5% (2009) до рівня 2007 року.

Досягнення стабільного виробництва, високої конкурентоздатності та економічної ефективності харчової промисловості потребує постійного оновлення основних засобів, що вимагає від підприємств галузі активного пошуку джерел фінансування, а від держави — створення умов для інвестування. Харчова промисловість посідає одне з перших місць за обсягом іноземних інвестицій, сума яких становить майже третину від загальних капітальовкладень в економіку України. У табл. 1 представлений стан і динаміка інвестиційних процесів, які відбуваються в харчовій промисловості.

За даними Міністерства аграрної політики, за 2009 рік в інвестиції в основний капітал АПК України у фактичних цінах було залучено близько 30,0 млрд грн. інвестицій в основний капітал, з них — 13,1 млрд грн. або 43,7%, вкладено в харчову та переробну промисловість. Водночас інвестиції у виробництво харчових продуктів і напоїв у 2009 році склали лише 71,5% від рівня попереднього року. За шість місяців 2009 року загальні обсяги інвестицій по Україні склали 56,7% до відповідного періоду минулого року.

Станом на 1 липня 2009 року в агропромисловий комплекс України було залучено 7944,3 млн грн. інвестицій в основний капітал (14,7% від загального обсягу інвестицій в економіку — 54081,7 млн грн.), з них 4756,5 млн грн. вкладено в харчову та переробну промисловість. Спостерігається зниження у I півріччі 2009 року темпів залучення інвестицій і в харчову промисловість, обсяги освоєння яких становлять 64,8% до відповідного періоду минулого року.

В умовах обмеженого державного інвестування галузі і нестачі внутрішніх ресурсів для оновлення і модернізації виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, а також існування проблем із залученням кредитів зростає значимість прямих іноземних інвестицій для подальшого розвитку галузі. У структурі надходжень прямих іноземних інвестицій харчова промисловість посідає помітне місце (табл. 2).

Власне, саме харчова промисловість була однією з перших галузей, в які іноземні інвестори з початком лібералізації зовнішньоекономічної діяльності України спрямували свої кошти. Сфера спрямування іноземного капіталу в економіку розширювалась, що призвело до поступового скорочення питомої ваги харчової промисловості в загальному обсязі прямих іноземних інвестицій та зростання їх абсолютної величини, однак в структурі інвестицій у промисловість частка галузі залишається значною, — станом на 1 січня 2010 року вона складала 20,3%.

У цьому зв'язку особливо гостро проблема оновлення основного капіталу постала в групі інвестиційно малопривабливих видів економічної діяльності (з виробництва рибної продукції, маргарину, крохмалю, вин, макаронних виробів, дієтичних і продуктів дитячого харчування) та техн-

Таблиця 1. Динаміка інвестицій в основний капітал харчової промисловості по роках, млн грн.

Показники	Роки							
	2001	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Промисловість - всього, млн грн.	13651	19726	28191	35031	44804	64341	76618	57658
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, млн грн.	2187	4109	5016	6418	8290	11830	13130	10458
Індекси інвестицій в основний капітал галузі, відсотків до попереднього року	110,6	128,5	107,9	109,6	119,5	127,5	90,4	71,5

* Складено та розраховано за даними [10, с. 209].

ічно відсталих виробництв (перероблення та консервування овочів і фруктів; виробництво круп; виробництво готових кормів для громадського стада і домашніх тварин). На нашу думку, доцільним є проведення разової широкомасштабної компанії з переоснащення цих виробництв, що передбачає активний пошук та мобілізацію значних інвестиційних ресурсів при відповідній державній підтримці. Застосування сучасного обладнання та використання новітніх високоефективних технологій дозволить у короткий термін підвищити якісні та економічні показники зазначених харчових виробництв і вивести їх на лідируючі позиції з точки зору конкурентоспроможності продукції.

Це значною мірою зумовлено недостатнім рівнем забезпеченості окремими видами потужностей по переробці сільськогосподарської продукції та високим рівнем їх зносу, незначною глибиною переробки сировини, віддаленістю об'єктів переробної промисловості від джерел постачання сільськогосподарської сировини, відсутністю виробництва переважної частини технологічного обладнання.

Більшість підприємств харчової промисловості потребують докорінного оновлення матеріально-технічної бази, оскільки умови конкурентної боротьби вимагають впровадження сучасного високопродуктивного устаткування і новітніх технологій, широкого залучення наукового та кадрового потенціалу. Взагалі, актуальність проблем наукового забезпечення харчової промисловості є беззаперечною й стратегічно важливою в умовах розв'язання завдань щодо подолання кризових явищ в галузі та досягнення сталого економічного зростання. На жаль, через скорочення фінансування галузевої науки більшість із науково-дослідних і проектно-конструкторських інститутів харчової промисловості знаходяться на межі виживання. Через відсутність державної підтримки, за даними Департаменту продовольства Мінагрополітики України, щорічно чисельність науково-технічних працівників скорочується приблизно на 15%, погіршилася вікова структура науковців: середній вік дослідників становить 48 років. В умовах недостатнього бюджетного фінансування галузей науки та наукового обслуговування зберігається тенденція до скорочення чисельності зайнятих у цьому секторі.

Сучасні тенденції розвитку суспільства тісно пов'язані з перспективним розвитком інформаційних технологій та здійсненням інноваційного прориву у багатьох високорозвинених промислових галузях економіки, до яких певним чином можна віднести і харчову промисловість. Саме ці тенденції і призвели до того, що наукові знання, кваліфікація перетворюються у найцінніший капітал, від рівня оволодіння яким залежить конкурентна міць національної економіки. У постіндустріальних, інформаційних спільнотах, у новій економіці, заснованій на знаннях, висококваліфіковані кадри вирішують ключові питання, відіграють значну політико-економічну та соціальну роль і стають товаром, що користується високим попитом на ринку праці. Важливим при цьому вбачаємо вирішення питання кадрового за-

безпечення харчової промисловості, зокрема кваліфікованою робочою силою та якісно підготовленим відповідно до сучасних світових вимог інженерно-технічним персоналом.

При розробці інноваційної стратегії повинні враховуватися різноманітні варіанти інноваційної діяльності підприємства і фактори, які чинять на неї вплив. До них відносять: науково-технічний потенціал; рівень розвитку дослідно-експериментальної бази; стан нематеріальних активів і наявність заготівель, структуру продукції, що випускається, з урахуванням частки ринку, стадії життєвого циклу; загрозу технологічного і функціонального заміщення.

Зважаючи на вищевикладене, застосування ефективних методів управління, сучасного обладнання та використання новітніх високоефективних технологій та висококваліфікованих наукових та професійних кадрів дозволить у короткий термін підвищити якісні та економічні показники харчових виробництв і вивести їх на лідируючі позиції з точки зору конкурентоспроможності продукції. Отже, найважливішими пріоритетами та стратегічними завданнями управління інноваційними процесами в харчовій промисловості повинні стати:

- запобігання занепаду переробних підприємств, техніко-технологічне оновлення їх матеріальної бази з використанням високих технологій;

- нарощування виробництва та розширення асортименту продуктів харчування, дефіцит яких має місце нині на агропродовольчому ринку;

- стимулювання попиту на продукцію, яка випускається вітчизняними підприємствами харчової промисловості, шляхом стабільного підвищення доходів населення;

- розширення виробництва аграрної сировини для підприємств і галузей харчової промисловості, що є стратегічно важливими і потребують відродження;

- забезпечення прискореного впровадження сучасних мало- і безвідходних, ресурсоекономних і екологічно безпечних технологій вирощування і перероблення продовольчої сировини та випуску високоякісних і конкурентоспроможних продуктів харчування;

- збереження та диверсифікація сфери прикладання праці на підприємствах харчової промисловості, в суміжних галузях аграрної сфери та обслуговуючих виробництвах;

- забезпечення модернізації допоміжних, сервісних та інших цехів і служб, від яких залежить ефективність основного виробництва (мережі та об'єкти електро-, газо-, тепло- і водозабезпечення, каналізації й очисні споруди, транспортні цехи, технологічні автомобільні і залізничні шляхи, холодильне і складське господарство);

- створення або розширення діючих імпортозаміщуючих виробництв з метою зменшення обсягів ввезення продовольчої продукції, що може вироблятися в країні;

- створення нових та розширення існуючих потужностей підприємств, що виробляють продукти харчування на експорт;

- прискорення переходу галузей вітчизняного машинобудування для АПК на виробництво промислової продукції, яка спроможна забезпечувати випуск продуктів харчування, що повністю відповідають європейським стандартам і вимогам до якості та екологічності продовольства, та недопущення забруднення довкілля відходами харчової промисловості;

- прискорення гармонізації національної бази стандартів і нормативів у сфері виробництва та перероблення харчової сировини до вимог європейських стандартів.

З цієї метою розвиток інноваційно-технологічних процесів у харчовій промисловості в перспективному періоді доцільно спрямувати у таких напрямках:

— комплексна модернізація підприємств, утвердження принципів і механізмів структурно-інноваційної моделі розвитку харчової промисловості;

— забезпечення широкого упровадження нових технологій з поліпшеними техніко-економічними показниками, низькою енерго- і ресурсоемністю виробництва, комплексною автоматизацією та інформатизацією виробничих процесів, істотним підвищенням продуктивності праці та посиленням соціальним захистом працівників;

— надання селективної (вибіркової) підтримки окремим групам підприємств (або виробництв), що спеціалізуються на випуску експортної й імпортозамінної продукції, а також цільова підтримка підприємств (виробництв), що освоюють випуск нових видів продукції;

— пріоритетний розвиток виробництв, які забезпечують поглиблення промислово-технологічну переробку аграрної сировини та підвищення конкурентоспроможності продукції (випуск розширеного асортименту харчових продуктів з поліпшеними поживними та смаковими властивостями, лікувально-профілактичних продуктів і препаратів з рослинної сировини, харчових добавок, продуктів термічної обробки та швидкого приготування);

— розширення переліку уніфікованих видів технологічного й допоміжного обладнання та запасних частин із застосуванням сучасних методів зміцнення швидкозношувальних деталей тощо.

ВИСНОВКИ

Виходячи з вищезазначеного, відтворення і прискорення розвитку харчової промисловості є важливою передумовою подолання кризових явищ в промисловому секторі економіки країни. Харчова промисловість України як за наявними виробничими потужностями, їх фізичним, технічним і технологічним станом, так і за рівнем розвитку інфраструктури не є досконалою з точки зору відповідності її сучасним вимогам щодо рівня техніко-технологічного розвитку промислових підприємств. Крім того, вона є дуже залежною від обсягів виробництва вітчизняних сировинних ресурсів для випуску продукції харчування. Це й спричинює її суттєве відставання від рівня розвитку аналогічної галузі в економічно розвинених країнах.

Розв'язання інноваційно-інвестиційних проблем в галузі повинно відбуватись шляхом залучення всього кола джерел інвестування. Капітальні вкладення мають направлятися, насамперед, на модернізацію і техніко-технологічне переоснащення підприємств, прискорений розвиток і підвищення ефективності функціонування пріоритетних базових галузей і виробництв. Для забезпечення інноваційного розвитку харчової промисловості необхідно створити дієвий механізм інвестування технологічних змін. Основним інструментом для успішного подолання кризи має стати стратегія індустріально-інноваційного розвитку галузей харчової промисловості. Сучасний етап реалізації такої стратегії припускає забезпечення довготривалого стійкого зростання економіки на основі структурної трансформації, техніко-технологічної модернізації і створення умов для виробництва конкурентних видів продукції й зростання експорту. Перехід харчової промисловості на нову структурно-технологічну модель розвитку та дотримання принципів більш чистого виробництва у галузі є важливими для гармонійного розвитку країни та необхідною передумовою інтеграції у європейські інституції.

Таблиця 2. Прямі іноземні інвестиції в харчову промисловість України, 2001 — 2009 рр., млн дол. США (на початок року)

Показники	Роки								
	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Інвестицій - всього	3875,0	4555,3	5471,8	6794,4	9047,0	16890,0	29542,7	35616,4	40026,4
Промисловість	2063,2	2443,6	2821,5	3394,1	3867,1	5169,2	8004,1	8052,6	9021,9
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	795,7	808,0	8620	1006,4	1127,6	1171,6	1561,2	1685,9	1837,2
Частка в загальних інвестиціях, %	20,5	17,7	15,8	14,8	12,5	6,9	5,3	4,7	4,6
Частка в інвестиціях в промисловість, %	38,6	33,1	30,6	29,7	29,2	22,7	19,5	20,9	20,3

*Складено та розраховано за даними [7; 8; 9].

Література:

1. Дейнеко Л.В. Економічні проблеми розвитку харчової промисловості України та її регіонів [Електронний ресурс]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: 08.10.01 / Л.В. Дейнеко. — К., 2000. — Режим доступу: <http://disser.com.ua/contents/34494.html>.
2. Дейнеко Л.В. Розвиток харчової промисловості України в умовах ринкових перетворень: проблеми теорії і практики / Л.В. Дейнеко. — К.: Знання, 1999. — 331 с.
3. Дейнеко Л.В. Розвиток стратегічного потенціалу харчової промисловості України / Л.В. Дейнеко, П.М. Купчак // Харчова і переробна промисловість. — 2009. — №6(358). — С. 5—9.
4. Дейнеко Л.В. Повышение эффективности инновационного потенциала организации АПК / Л.В. Дейнеко, И.А. Иртышева // Научно-инновационная деятельность в агропромышленном комплексе: сб. науч. статей 4-й междунар. науч.-практ. конф., 20—21 мая 2010 г., Минск. Т.2 / Ред. кол. М. Ф. Рыжанков и др. — Минск, 2010. — С. 57—59.
5. Дейнеко Л.В. Проблеми наукового забезпечення розвитку харчової промисловості України / Л.В. Дейнеко, М.П. Сичевський // Проблеми оцінки економічного потенціалу підприємства та механізм використання його показників: матеріали всеукраїнської наук.-практ. конф. — Суми: Вид-во Сум ДУ, 2004. — С. 11—14.
6. Крисанов Д.Ф. Харчова промисловість України в контексті розвитку національної інноваційної системи / Д.Ф. Крисанов, К.О. Бужинська // Вісник Хмельницького національного університету. — Т.1. — 2009. — №5. — С.58—66.
7. Статистичний збірник "Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності у 1995—2006 роках" / [за ред. В.А. Головка]. — К.: Держ. ком. статистики України, 2007. — С. 43.
8. Статистичний збірник "Промисловість України у 2008 році" / [за ред. Л.М. Овденко]. — К.: Держ. ком. статистики України, 2009. — С. 60.
9. Статистичний збірник "Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності у 1995—2006 роках" / [за ред. В. А. Головка]. — К.: Держ. ком. статистики України, 2010. — С. 23.
10. Статистичний щорічник України за 2009 рік / Державний комітет статистики України; за редакцією О.Г. Осауленка. — К.: Консультант, 2010. — С. 113.
11. Федулова І.В. Стан інноваційної діяльності харчової промисловості / І.В.Федулова // Економічний форум. — 2011. — №2. — С. 12.
12. Федулова Л.І. Технологічний розвиток економіки України / Л.І.Федулова. — К.: Інститут економіки та прогнозування, 2006. — 627 с.
13. Федулова Л. Технологічна структура економіки України. / Л.І. Федулова // Економіст. — 2008. — №5. — С. 28—33.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2011 р.